

TÁRCZA.

GÖRGEY GYÖRGY KAPITÁNY JELENTÉSE EZRE- DÉHEZ TÖRÖK FOGSÁGÁBÓL.

1787-ben II. József császár szerződésben megígérte II. Katalin orosz cárnénak, hogy a török elleni háborúban segítségére lesz s így, midőn 1788-ban az oroszok megtámadták Törökországot, II. József 200,000 emberrel sietett II. Katalin segítségére. E háborúban esett török fogságba

Görgey György 1788 szeptember 21-én Karánsebes mellett, mint a Nádasdy-yalogezred főhadnagya.

Görgey György 1754-ben született. Apja Vilmos (sz. 1704 II 11, + 1789), anyja Porubszky Éva. 1772-ben, 18 éves korában, a hadseregbe lépett s 1778-ban, hat évi szolgálat után, főhadnagy lett. Mint ilyen vesz részt 1788-ban a Nádasdy-yalogezredben a török hadjáratban s esik fogságba szeptember 21-én, a melyben két évig és hét hónapig, tehát 1791 áprilisáig sínylődik.

Börtönéből több levelet írt ezredéhez és rokonságához, de hasztalan, mindaddig, míg saját emberségéből ki nem szabadult, t. i. börtönének csatornáján keresztül meg nem szökött. Miként került haza, feljegyzések hiányában, sajnos, nem tudom.

1791 október 28-án felségfolyamodványt nyújt be, melyben vázolja szolgálati érdemeit és a fogságban elviselt szenvedéseit. Ezen kérvény eredménye, hogy 1793 május 21-én megkapja a kapitányi rangot és évi 600 forint nyugdíjat. Ugyanez év augusztus 25-én nőül veszi

Görgey Annát (sz. 1762 II 25, † 1799 VIII 31), kitől fia, Márton, szepesi követ, született 1793-ban, — ennek Doxner Apollóniától való fia Géza, szepesi alispán 1862—65, ez ág utolsó tagja († 1885).

György 1834 VIII/16-án halt meg 80 éves korában; a hadi faramalmakat tehát kiheverte. Porai a kissárosi r. kath. templom kriptájában nyugsznanak.¹

*

Jelentése az ezredéhez, a melyet fogságából írt, a következő:

Kelt, Konstantinápoly, 1789 III 16.

Ez már a harmadik jelentés, melyet Konstantinápolyba érkezésem óta, a rabszolgházból, ezredemnek küldök.

Az első, mult évi deczember 16-iki kelettel idegen kéz által volt írva betegségem okozta gyengeségem miatt. Folyó évi márczius 4-ikén írtam második jelentésemet; de mert a foglyokhoz intézett és általuk írott levelek legtöbbször el szokott veszni, biztonság kedvéért, a hazájukba távozó kiváltott foglyokkal küldöm jelenlegi harmadik jelentésemet.

Hogy mily szerencsétlenül s mily körülmények közt kerültem mult évi szeptember 21-ikén fogságba, kell, hogy ezredem előtt is ismeretes legyen, mert annak szemeláttára történt. Midőn az ezred, mint utóvéd, Karánsebes felé visszavonult, hogy a hadsereghez csatlakozzék, Karánsebes előtt az ellenséges lovasság és gyalogság által megtámadtatott.

Én ekkor, miután a jobbszárnyon levő 3-ik század parancsnokától, Pongrácz századostól, a támadás iránya felől értesültem, félszázadosomat egy udvarból, a hová az menekült, kivonulásra kényszerítettem és egy ágyúval az ellenségre lövettem, hogy Browne altábornagy előrenyomulását a lehetőség szerint támogassam. Ezután saját osztagomhoz siettem.

Láttam, hogy az ellenséges lovasság teljes vágatásban utolsó szakaszunkra készül támadni és hogy a fiatal Vécsey zászlós nem lesz képes a rohamot felfogni; magam siettem tehát oda és Vécseyt saját első szakaszomhoz küldtem.

A szakaszhoz érve, szembe fordultunk az ellenséggel és a fegyvereket vállhoz vétettem, a nélkül azonban, hogy tüzet vezényeltem

¹ *Görgey Albert* A topporci és görgői Görgey-nemzetség és a svábóci és tótfalvi Sváby-nemzetség történetéből című és kézirat gyanánt kiadott mű adatai alapján. 2. javított és bővített kiadás. Igló, 1910.

volna; erre a lovasság visszafordult, én pedig a szakaszszal a zászlóalj után indultam; a midőn újból támadott az ellenséges lovasság, az előbbi cselet megismételtem, még pedig eredménnyel. Már majdnem elértem a zászlóaljat, a midőn egy ágyúval előtörő lovakat vettem észre, a melyekről azonban hiányzottak a lovasok.

«Mentsük meg az ágyút!» kiáltottam legényeimnek és az ágyúhoz siettem; a lovakat néhány laposan ejtett kardvágással saját csapatunk felé tereltem s így az ágyút megmentettem; de ez okozta vesztemet, mert e pillanatban a házak mögé rejtőzött ellenséges lovasság reám rontott. Miután kardommal néhány vágást felfogtam, egy basa sietett felénk, a ki nyugalmat parancsolván embereinek, azt kérdezte tőlem, van-e pénzem? Erre odanyújtottam 16 forinttal és húsz darab huszassal terhelt tárczámat, a mely pénzből a basa két támadómnak két-két forintot adott és megparancsolta, hogy ereszszek el a galléromat. Erre mindketten leszállottak a lóról, káromkodva eleresztették galléromat és az egyik handzsárjával lábamat az ujjak közelében átszúrta, afeletti bosszúságában, hogy nem vihet magával eladni. A basa két gyalogosra bízott, hogy vigyenek a táborba. Ezek a turbánjukról leszedett szalagot a kezemhez kötötték és teljes iramban a már égő házak közt kifelé vezettek. Hogy a hőség le ne pörkölje arcunkról a bőrt, ők a turbánjukkal, én meg félkezemmel védekeztem. A mint a szabadba értünk, a harangokat kongani hallottam estükben, a mint a lángok martalékává lettek. A törökök ugyanis az épületek szalmafedeleit pisztolylövésekkel meggyújtják; így cselekedtek Karánsebesen is, honnét utolsó csapataink már égő utczákon át vonultak vissza, hogy a város mögött gyülekezzenek.

Két kísérőmmel egy folyóhoz értünk, a hol ők leültek s engem maguk közé vettek. Mivel lábam erősen vérzett, megparancsolták, vessem le csizmámat, mossam meg lábamat és kössem be; mivel azonban zsebkendőmet elvették, egy a folyó partján fej nélkül fekvő német katonához küldtek, hogy annak ingéből szakítsak egy darabot; de mert számtalan tetűt láttam a testén, rongy nélkül tértem vissza és a csizmámat kértem. Helyette azonban ütletet kaptam, a mi közben másik kísérőm hozzám ugrott s a másik csizmámat is lerántotta a lábamról.

Körülottem sok janicsár állott, a kik nemtetszésüknek adtak kifejezést e bánásmód felett, de hiába követelték, hogy adassanak vissza csizmáim, helyettük csak durvaságokban volt részem.

Ezután gyorslépésben táboruk felé vittek; sok bosnyák kísért bennünket, kik horvát nyelven is értettek. Ezek védelmeztek azok

ellen, kik puskatussal lökdöstek és köpönyegjeiket reám rakták, hogy vigyem ezeket.

Hogy mily nehezemre esett meztláb két mértföldet gyalogolnom a rögös és köves talajon, mindenkinek képzeletére bízom.

Említett bosnyákok azt tanácsolták, valljam magamat lengyelnek, mert a jelenlegi tolmács is hitehagyott lengyel.

Ily irányú vallomásom tényleg megnyerte részvétét s ha porkolábjaim durván bántak velem, rendreutasította őket, mondván, hogy lengyel nemes ember vagyok; így több fiatal tiszt rokonszenvét is megnyertem, a kik hozzám jöttek, pipára gyújtva körülültek s különféle kérdéseket intéztek hozzám a fogságba esett törököket illetőleg; e kérdésekre természetesen a legkedvezőbb feleleteket adtam. Ezután azt kérdezték, mit tegyenek, ha veszélybe kerülnek és meg akarják magukat adni? Erre azt feleltem: dobják el fegyvereiket és kiabálnak pardont!

Két napig nem kaptunk kenyeret; nekem a tisztok néhány szilvát hoztak, mire arra kértem őket, adassanak a többi fogolynak is (számszerint 822); ez meg is történt, de fejenkint csak 15 darabot kaptak.

A tolmács, kit felcsernek csúfoltak, bekötözte a sebesülteket, kiszedett egynéhány golyót és bekente a sebeket balzsammal, a mitől ezek felületesen egyhamar begyógyultak, de belül a geny összegyülemlett, a mi a nagyobb sebeket igen fájdalmassá tette.

A 822 fogoly közt 41 sebesült volt; a ki a menetelésben elfáradt és visszamaradt, annak fejét vették, testét pedig az útfélen hagyták. A kísérők közül némelyik négy fejet is mutatott be a vezirnek.

A mint a táborba értünk, rögtön a vezir sátorába vezettek, hol vele a főrangú tisztok összegyültek.

Rámparancsoltak, üljek le a földre török módra és feleljek a következő kérdésekre.

— Mi a neved?

— Görgey György.

— Milyen honpolgár vagy?

— Galicziai.

— A király a hadseregnél van?

— Igen.

— Mily erős a hadsereg?

— Harminczhatezer ember.

— Hazudsz! Vigyázz, lecsapatom a fejedet! A sereg csak huszonnyolczezer ember erős!

— Nekem nincsen okom hamis adatokat bemondani, bár néhány száz emberrel tévedhetek, mert naponta kerülnek kórházba; de 14 nap előtt, mikor az ellenség látkörébe jutottunk, a hadsereg harminczhatezerből állott, még pedig: Wartensleben hadteste tízezer ember, a király huszonkétezer emberrel csatlakozott; a császár és a Hadik-huszárezred négy órányira a sereg mögött tartalékban maradt!

Hány ágyú van a seregnél?

— A mint hallottam 300!

— Ha a sereg oly erős, miért hátrál, mihelyt bennünket lát?

— A visszavonulás okát és szándékát nem ismerem, de azt hallottam a táborban, hogy a visszavonulás tervszerű.

— Bölcs dolog az: területet és katonát veszteni?

— Sokat áldoz az ember, hogy többet nyerjen! A parancsnok visszavonja seregeit oly állásba, hol az ellenséget megverheti.

— Tehát reméli, hogy megverhet?

— Minden bizonynyal! Ha exczellenziád előrenyomul, könnyen megeshetik, hogy serege vereséget szenved.

— Miként képzeled azt, hogy engem megverjenek, feltéve, hogy az ellenség serege harminczhatezer, az enyém pedig százezer ember?

— A király harminczhatezer emberrel megáll Lugosnál kedvező állásban; ha exczellenziád a király seregét követi, ez Almás felől, hátban megtámadható; nem messze Fehértemplomtól áll Brezsanvil tábornok tiz-tizenkétezer emberrel, ki oldalba támad és ha Pancsováról is vagy nyolczezer jön, könnyen megverik exczellenziádat.

— Ha Pancsovát az őrsereg elhagyja, megszállják azt a törökök!

— Nem! mert oda jön a zemléni őrség, ide pedig Laudon küld csapatokat, ki eddig a bosnyák várakat már be is vette, tehát seregének egy részét nélkülözheti.

— Mit csinál Coburg tábornok?

— Chotimot tartja körülzárolva és hir szerint be is vette.

— Ez hazugság!

E párbeszéd után kiküldtek és a basák tanácskozásra ültek össze.

Félóra mulva újból a vezir elé vezettek és előbbi kijelentéseimet meg kellett ismételnem.

Chotim eleste hihetetlennek látszott előttük; mindazonáltal csapatainknak megállást rendeltek, a mi saját szétzüllött menekülő csapatainknak nagy előnyére volt, mert seregünk tényleg csak huszonnyolczezer emberből állott szemben nyolcvanezer törökkel.

Éjszakára két janicár vett maga közé. Alig aludtam el csizma

és kalap nélkül a hideg éjben, midőn álmomból felrándigáltak, a vezir elé vittek s megkérdeztek, milyen parancsai vannak Coburnak, ha Chotimot bevette?

— Ezután Jassy és Bukarest felé nyomul előre.

— Talán, hogy bennünket a Dunától elvágjon?

— Azt nem tudom; de bizonyynyal igyekezni fog az ellenségnek lehetőség szerint ártani.

— Milyen erős a csapata?

— Huszonötezer emberén kívül még néhány ezer orosz.

Később megtudtam, hogy éjjel futár jelentette Chotim elesét és ez adott okot újabb kihallgatásomra és növelte hitelemet.

Elképzelhető lelkiállapotom, a midőn éjjel felvertek; azt hittem, rájöttek hazugságaimra s ütött utolsó óráim!

Kihallgatásom után visszavittek a foglyokhoz, de lelki felindulásom és a hajnal kiverték az álmod szemeimből (IX 22).

A fiatalabb tisztek közül sokan jöttek hozzám és megkínáltak dohánynyal; alig szívtam el az egyiket, már a másodikat tömették meg velem s mire négyet elszívtam, egy katona lépett hozzám, kézen fogott és a vezir sátora felé vonzolt. Itt egész halom levágott emberfejet láttam sok katonától körülállva s most már igazán azt hittem, hogy az enyém is oda kerül hamarosan, annyival is inkább, mert e pillanatban öt ember feje hullott a porba. Oldalt odaállítottak s az a két katona, ki elfogott, mögém állott. Egy nagy sátor, a vezir sátora mellett, szétnyílt, nagy rakás újveretű aranypénz lett látható, a melyből mindenki foglyáért, illetve ennek fejéért négy piasztert kapott. Az enyimért 8—8-at kapott a kettő fejenként. Azok, kik élve hozták be foglyukat, a pénzen kívül érmeket is kaptak. A térségen körülbelül kétezer fogoly volt, legtöbbje a német zászlóaljából. A foglyok közt egy vértés is volt, a ki borzalmasan össze volt kaszabolva; könyörgött, vágjam el a torkát éjjel, mert rettenetesen szenved; ha késem lett volna, meg is teszem; így azonban kénytelen volt napokig kínlódni, míg a halál megváltotta.

A pénzkiosztás után nemsokára az alvezérhez vittek, ki ezt kérdezte:

— Miért nem lázonganak a magyarok?

— Mert nincs rá okuk, — volt a válaszom.

— Miért hagyja el a lakosság falvait?

— Mert nem óhajt fogságba jutni!

Nemsokára ezután útnak indítottak bennünket Cornia (t. i. Kornya) felé; a pusztá vidéken alig láttunk egyebet néhány fejetlen, bűzös hullánál, a melyek az út szélén hevertek.

Cornián (IX. 24-ikén), melyet szintén fölégettek, egy basa elé vezettek, a ki előtt a már egyszer tett kijelentéseimet meg kellett ismételnem. A basa jóindulattal volt irántunk és kétszersültet adatott nekünk; ez azonban oly kemény volt, hogy alig lehetett megrágni.

Innen három óra mulva folytattuk útunkat s igen sok oly csapattal találkoztunk, a melyek útban voltak Karánsebes felé.

Corniában egy török hitre tért lengyel figyelmeztetett, hogy ne térjek át a török hitre, mert igen sokat ígérnek, de semmit sem adnak!

Útközben egy tengeriföldhöz értünk, mely mellett egy csőszkunyhó állott. Itt kísérőink megállapodtak, lovaikat kikötötték, a foglyoknak tengerit kellett törni a lovak részére s ha a kedvük tartotta, maguk is ehettek belőle; e kedvezményt sietve ki is használták. A vezetők előkelőbbjei bementek a kunyhóba, mi pedig kint maradtunk egész éjjel. Még hajnalhasadás előtt folytattuk útunkat szakadó esőben. Schupanek (t. i. Zupanek) előtt jobbra az egyik vezetőnk egy szőlőt mutatott, mondván, hogy ott három osztrák kapitányt gyilkoltak meg a törökök.

Sötét éjjel, egész átázottan értünk Schupanekbe, hol egy liszt-raktárba csuktak bennünket; valóságos jótétemény volt ez számunkra, mivel csupa víz volt mindegyikünk az esőtől és az izzadságtól, mert még versenyt is kellett futnunk lovas kísérőinkel.

Alig telepedtünk le, megjelent a parancsnok és tisztek után kérdészködött. Én ekkor, holtfáradtan, már a padlón szétszórt lisztben feküdtem. Kijelentettem, hogy a szomjúságtól leragadt a nyelvem s míg vizet nem adnak, nem beszélek. Egy kupa vizet hoztak, melynek tartalmát nagyrészt hirtelen szinte magamba öntöttem, remélvén, hogy megüt a guta. Ezután röviden válaszoltam a parancsnok kérdéseire, miközben ismét a földre vettem magamat, mert a mezitelen talpam borzalmasan fájt. A parancsnok egy pár viseltes papucset adatott, mely a köves utakon jó szolgálatot tett. Kenyeret aznap sem kaptunk, kivéven engem, kinek a basa egy negyedét adatott. 25-ikén fáradtan, étlen és szomjan folytatni kellett útunkat; közülünk egyik-másik mégis elnevette magát, a midőn reggel tetőtől-talpig lisztesen jelentünk meg. Útunk Ó-Orsován vezetett keresztül. Új-Orsován túl, mintegy félmérföldre, egy sor kétöles karót láttunk, melyekről parancsnokunk azt mondta, hogy ezekbe húzták 14 nap előtt Kotschurablóvezért embereivel együtt; a hol a sor véget ér, úgy mondá, folytatják velünk! Nem hittem neki, de azért azt feleltem: inkább egyszerre gyorsan, mint két-három évi kínzás után halok meg.

E beszélgetés közben elértük a karósort; fogolytársaim nagy részén halálos rémület vett erőt, látván a kéthetes mezitelen hullákat feketén a naptól, különféle helyzetekben a szerint, a mint a karó hegye hol jött ki az emberi testből. Társaim közül huszan elájultak s mert nem bírtak tovább menni, levágták a fejüket, testüket pedig ott hagyták az útszélén.

Ezután a Duna partján haladtunk, hol megmutatták Traján hidját. Estefelé egy háromezer emberből álló török táborhoz értünk, mely a hajókat fedezte. Itt egy félórát pihentünk s mindenki egy fél kenyeret kapott. Ezután hajókra szálltunk, melyeken reggel folytattuk útunkat Gladováig, hol a basa elé vezettek. Ennek kérdéseire felelnem kellett. Jelentettem neki, hogy hatodnapja vagyunk fogságban (IX/26) és még csak egy kenyeret kaptunk, mire megparancsolta. adjanak nekünk kétszersültet. Ez azonban oly kemény volt, hogy kövekkel kellett megtörni és minden likacsában pókháló volt. Úgy mondták, négy éves volt.

Innen a várba vittek bennünket; mindnyájan izzadtak és fáradtak voltunk; a kik útközben elgyengültek és elmaradtak, azoknak fejét vették.

A várban egy piszkos tehénólba csuktak bennünket és kérésünk ellenére nem adtak szalmát. Vízhöz is csak véletlenül jutottunk egy régebben elfogott magyar szakaszvezető útján, a ki most a vár körül napszámos munkát végzett. Az ő révén jutottam ki az istállóból is az ő szobájába negyedmagammal. Igen boldog voltam, hogy a kandallóban égett a tűz és nedves ruháimat megszárásthattam. Alig vetkőztem le azonban, midőn a basához hívtak. Mivel nem volt időm felöltözni, ingben és gatyában mentem fel. Leültettek az ajtó közelébe, pipát adtak nekem és kérdezősködtek. Háromnegyed óra mulva elbocsátottak s én örömmel siettem a meleg kandallóhoz, mert dideregtem a hidegtől. Ezalatt társaim és házigazdám megszáritották ruháimat.

Reggel egy tál levest adtak be nekünk, mely azonban csak mosogatólé volt, melyben mindenféle ételmaradékok úszkáltak.

Én nyolcz kanállal ettem csupán, a többiek többet. Házigazdám-tól megtudtam, hogy az előbb említett szőlőben Szentiványi, Petó és Mattyassovszky Dénes kapitányokat gyilkolták meg. Délután négy órakor Widdinbe értünk; vele szemben van Kalafa erőssége, melynek ostrománál Doloviczányi kapitány esett el.

Widdinben hatvan török polgár vett át bennünket. Egy udvarba vezettek, mely magas falakkal volt körülveve; az egyik oldalon egy

ház állott, a másikon ellenben négy sor zsindeleylyel fedett félszerfödél húzódtott, a mely alatt ötven ember fért el egymás mellé szorúltnan. Az udvar közepén négy orosz ágyú állt, az egyik sarokban egy halomban mintegy hatvan ágyúkerék feküdt. Az udvar 7 öl széles és 9 hosszú volt. Ide zártak bennünket, számszerint 822 foglyot szept. 27-én.

Nemsokára egyesek szükségére kívánczoktak, de mert árnyékszék nem volt, e czélra az ágyúk közti helyet jelölték ki, hogy az udvar többi része tisztán maradjon.

Öt óraker megjelent a felügyelő és kétszersültet hozott és egy üres hordót a viznek. A kétszersült kemény és pókhálós volt. A felügyelőt kértük, csináltasson a falba egy lyukat, hogy az udvar szennyvizének lefolyása legyen; erre ő ezt a feleletet adta: ne faljatok annyit. Majd becsukta a kaput s eltávozott a nélkül, hogy vizet kaptunk volna.

Az éjszaka hideg volt s a ki nem fért el a tető alá, az egész éjjel ugrált s karjaival csapkodott, hogy megmelegedjen.

Tíz óraker reggel (IX 28) megjelent a 70 éves felügyelőnk és közibénk dobta a kenyeret és vizet hozatott a hordóba; de mivel mindenki szomjazott, a hordó körül verekedés támadt. melynek a vége az lett, hogy felborult s a többség szomjas maradt. A második éjjel még hidegebb volt. Én egy huszár és egy gránátos közt feküdtem meztelen fejjel és lábbal; hogy lábaim le ne fagyjanak, nadrágomat húztam le rájuk és czombjaimat két kezemmel takartam be. Sokkal szomorúbb volt a sebesültek helyzete, főleg azoké, kik nem mozoghattak és saját ürülékükben fetrengtek. Ez éjjel még nem halt meg senki, de huszonhat igen rosszul lett.

Reggel (IX 29.) ismét kenyeret és vizet hoztak; utóbbit ismét felborították. A kenyerek közül harmincz érintetlen maradt, mert az emberek egy része már nagyon gyenge volt. A nap melegen süített s mindenki el volt foglalva férgének pusztításával. A sebesültek szünet nélkül jajgattak. Estére kettő meg is halt. Az éjszaka igen hideg volt, az erősebbek, kik folyton mozogtak, a földön fetrengő gyengéken gázoltak és káromkodtak. Mindenki víz után kiabált, mert vagy háromszázan vérhasban szenvedtek. Ez éjjel négyen haltak meg.

Október 12-én egy kávéjött hozzánk és engem más négy általam választott emberrel magával vitt kávéházába, hol kávézúzásra és kiszolgálásra használt bennünket. Jól ment dolgunk, mert elegendő és jó ételt kaptunk, sőt kávéj is ihattunk; ennek túlságos élvezetétől az egyik társunkat a guta megütötte.

A mohamedán hitre akartak téríteni bennünket, de eredménytelenül.

Előzőleg október 2-ikán egy csapat fiú jött börtönünkhöz és azt kérdezték, akarunk-e sült birkafejeket. Azt feleltük, hogy igen, de pénzünk nincs. Ennek ellenére a fiúk tizenhat sült fejet hoztak, mi ismét csak veszekedésre adott okot; ennek következtében közülünk az öt legerősebbet bíztuk meg a fejek átvételével és elosztásával.

Délután, a mikor húsz birkafejet dobtak be, az elosztás már rendben ment.

Így volt ez 3-ikán és 4-ikén is, de 5-ikén már lehetetlen volt rendet tartani annyival is inkább, mert egyesek egy-egy parát kezdtek minden birkafejért fizetni a fiúknak s ezek ingyen nem akartak több fejet hozni.

Hogy pedig a parákat kijuttassák, a halottak ingeiből kötelet csavartak s a végébe kötötték a pénzt egy kövel együtt; ugyanezen kötélén húzták be a fejeket. Így tartott ez hét napig; midőn a parák elfogytak s az egyenruhák ólombombaiba kalapálták a para lenyomatát, a fiúk ezt észrevették s birkafejek helyett egy döglött kandurt kötöttek a kötél végére. Ez mindkét részen nagy nevetést okozott.

Október 10-ikén huszonhat ember halt meg.

Tizenegyedikén hideg eső esett, a melyet kezeinkbe felfogtunk és így oltottuk szomjunkt. Az eső az ürüléket is szétmosta az udvarban, a tiszta hely igen kevés maradt úgy, hogy az erősebbek a gyengéket belelőkték a piszokba. Ez éjjel hatan haltak meg.

Tizenkettedikén az emberek annyira el voltak gyengülve, hogy alig ment valaki a kenyérért. Ez gondolkozóba ejtette felügyelőnket, mert Konstantinápolyban nagy csapat fogoly érkezését jelezték, mi pedig napról-napra fogytunk. Könnyíteni akart tehát sorsunkon, magával vitt engem a városba, lakására, hol a neje kendert törtetett velem egy nagy mozsárban és szőlőt adott ennem. Eközben megjelent ő maga egy nagy vászonzsákkal, ezt a nyakamba akasztotta s elindult velem a városba dohányt és bagót koldulni. A házaik előtt pipázgató törökök adtak is hol dohányt, hol meg a pipa alját. A mint egy szűcs boltja előtt haladtunk el, ennek tulajdonosa, egy zsidó, megszólította kíséromet, hogy miért nincsen nekem kalapom. «Add a tiédet neki», szólt a felügyelő s hirtelen lekapta és a fejembe nyomta a zsidó báránybőr süvegét, a káromkodó zsidót pedig a faképnél hagytuk a körülállók nagy hahotája között.

Ez a sapka, a mely különben igen jó szolgálatokat tett nekem, okozta, hogy a kávémérést, a melybe a mai napon jutottam, már

pár nap mulva el kellett hagynom, mert a zsidók sapkából következtetve azt hitték rólam, hogy zsidó vagyok s így mindent elkövettek, hogy a fogságból kiszabadítsanak. Ezt a kávé mérés tulajdonosa észrevette és valamennyiünket börtönünkbe visszaküldött és fejenként naponta hat garast adatott mindegyiknek, nekem pedig azonfelül még 2¹/₂ font megzúzott kávé és egy bádögbögrét.

Visszatérve a koldulásra, a mikor végigjártuk a város egy részét s a megtelt zsákkal visszatértünk az udvarhoz, a felügyelő odahívta a foglyokat, hogy vegyenek maguknak dohányt. Csak huszonnégyen jelentkeztek, a többi azonban így kiabált felénk: Füttyülünk a bagódra, inkább eressz el bennünket e trágyadombról, vagy lövess agyon!

Ez éjjel heten haltak meg.

Másnap (X. 13) eső esett; a piszok már oly nagy volt, hogy a tető alatt is csak a fél terület volt száraz. Ez az állapot napról-napra rosszabbodott.

A foglyok kétségbeesésükben valami mentő gondolon törték a fejüket. A basához akartak menni panaszra, de a felügyelőnk nem engedte el őket és hatszáz fej hagymát osztott ki közöttünk.

Október 22-én végre elhatároztuk, hogy felgyújtjuk a házat s vele együtt inkább elpusztulunk valamennyien. Az orosz ágyúknak mintegy diónagyságú el nem égett puskaport találtunk, a melylyel bedörzsöltünk egy foszlányaira tépett inget s kovakővel az ágyú kerekéről tüzet csiholtunk reája; midőn ezután az ing égni kezdett. beleraktuk az udvar sarkában felhalmozott ágyúkerek közé. Alig kezdtek a kerekék füstölni, midőn óreink észrevették a füstöt és berontottak. Nagy dulakodás támadt, míg a tüzet eloltották; közben öt foglyo, kik ellenszegültek, leütöttek. Az eset hamarosan a basa tudomására jutott, a ki hármat közülünk, egy francziát, egy németet és engem maga elé rendelt. A német fejből csorgott a vér, teste ürülékkel tele kent rongyokba volt burkolva; én török nadrágban és a zsidó süvegével állottam a basa elé; a franczia is rongyos volt, a hasa mezítelen, czipő pedig csak az egyik lábán volt s mivel 32 nap óta nem fésülködött, feje tele volt féreggel. A mint a német a basa elé lépett, a jelenlévők befogták orrukat és kiküldték őt. Én elmondottam helyzetünket és kínoztatásunkat. Erre a basa két tisztet megbízott, hogy győződjenek meg, igazat beszél-e? Ezek igazolták szavaimat. Ezután elrendelte a basa, hogy bennünket egy kazamatába zárjanak; nekem 70 parát adott. Eközben a többiek már odaértek. E hely a bűzös udvar után jótétemény lett volna számunkra, de oly szűken voltunk, hogy csak állni lehetett; a gyengék ezt nem bírván.

összeestek és lábaink alá kerültek. A vérhasban szenvedők sem tudtak szükségre menni s így állapotunk ismét förtelmessé lett. Az egész éjszaka verekedéssel és veszekedéssel telt el. A kétszáz év óta lakatlan kazamaták nyirkos, penészszagú levegővel voltak teli, a falakról pedig csurgott a víz.

Végre beköszöntött a reggel (X 23-ika).

A felügyelő egy hordó vízzel jelent meg s megengedte, hogy félórára kimenjünk az udvarra; ezután ismét visszazárt valamennyiünket. A vizet egynegyed óra alatt megittuk. A kenyeret a kapunál egy rakásra dobták, de alig néhányan nyultak hozzá.

Közülünk hatot, a kik igen gyengék voltak, visszavittek előbbi börtönünkbe, hol huszonheten maradtak; ezek mind meghaltak.

Itt sorsunk annyiból volt jobb, hogy nem esett ránk az eső és nem ért a hideg, de súlyosbította helyzetünket az, hogy az emberek kétharmada vérhasban szenvedett s a sötétségben nem irhattuk férgeinket. Este egy órára ismét kibocsátottak bennünket az udvarra, a hol valamennyien vizet ittunk. Mikor vissza kellett volna mennünk, igen sokan ellenszegültek s kétszázán inkább visszamentek régi börtönünkbe.

A második éjszaka csendesebben múlt el, mert kevesebben voltunk. Reggel két órát az udvaron töltöttünk.

A basától kapott hetven paraért czérnát és tüket vétettem, a könyörületes emberek pedig viselt fehérneműeket és néhány sült birkafejet adtak.

Arcunk olyannyira megdagadt a rossz levegőtől, hogy alig ismerünk egymásra.

Már október hava is elmúlt és nem volt remény, hogy sorsunk kedvezőbbre forduljon.

A november másodikáról harmadikára való éjszaka csendesebb volt, mert este elegendő vizet kaptunk. Ez éjjel, az udvarban, tizenegyen, a következő napon pedig még kilenczen haltak meg.

November 4-ikén reggel igen sokan késsel a bőrig levágták hajukat, hogy megszabaduljanak férgeiktől. Délután három óra tájban megjelent tolmácsunk, kit a táborból ismertünk s tudunkra adta, hogy még ma elindulunk Konstantinápoly felé. Háromnegyed óra mulva 80 bivalyfogat állott elő. Utravalónak fejenként egy forintot kaptunk. Összesen 690-en voltunk, tehát eddig meghalt 132 emberünk. Éjjelkor érkeztünk meg első állomáshelyünkre, a hol egy korcsma melletti pajtában kaptunk helyet. Mivel bort is hozattunk, a legtöbben berúgtak és reggel holtrészegen kellett őket a szekerekre rakni, a hol a létrákhoz és egymáshoz ütötték fejüket.

Útközben és még aznap tizenöten meghaltak, a kiknek fülét levágták, testüket pedig ledobták az út szélére.

A második és harmadik éjszakát a szabad ég alatt töltöttük.

A negyedik éjszakán egy kertilakba zártak bennünket, és pedig a közembereket egy istállóba, a tiszteket egy szobába. Itt megint felgyújtották az épületet, úgy, hogy alig volt idő a foglyoknak erőszakos kikergetésére, a midőn az épület bedőlt. Mi, tisztek, az ablakon át ugráltunk ki.

November 8-án hideg, szeles idő mellett havazott is. Éjjel tizenhatan, másnap pedig tizennyolczan haltak meg.

November 10-én egy hegy alá értünk, a hol keskeny ösvényen haladtunk. Hogy egyesek el ne szökhessenek, négyesével és hatosával egymáshoz kötöttek bennünket. Későn éjjel egy faluba értünk, a hol engem a felügyelő magához vett és arakot itatott velem. Musztafapasán a tető nélküli várba zártak el bennünket. Kora reggel (XI/12-én) tüzet raktunk, a mi mellett kávéfőztünk; én kissé megkéstem, már mindenki kint volt s csak én bibelődtem a kávé forralásával; ekkor egy fiatal katona lépett hozzám s szitkok között korbácsolással végigvágott rajtam. Méregbe jöve, a forró kávé az arczába öntöttem s kirohantam az emberek közé, a hol bár nagyon keresett, de nem ismert fel.

Vezetőnk, kinek fejfájásról panaszkodtam, előre lovagolt s egy házban kávéfőzetet nekem, mely után jobban éreztem magamat.

November 13-án reggel megszámláltak bennünket s már csak 327-en voltunk, vagyis 495-en haltak meg eddigelé. E napon még 18 ember halt meg.

Két napon át erős szél fújt és havazott. A hideg oly nagy volt, hogy egy pihenés alkalmával csupán egy félóra alatt heten fagytak meg, nem sokkal később pedig 17-en.

November 16-ikán egy faluban végre meleg ételt és pálinkát kaptunk.

November 17-ikén igen gyorsan, szinte hajtottak bennünket a részeg törökök; e miatt 21 fogoly halt meg. Most már csak 256-an voltunk. Estére az idő szerencsére megenyhült és hat napig elég tűrhető is maradt.

November 21-én Sophiába értünk a hajszolás miatt igen fáradtan s így nem volt csoda, ha mindenki a kúthoz rohant. Végre rám is került a sor; de a mikor a kávécsészémet ajkaimhoz emeltem, egy török kiütötte azt kezemből és elrohant; én utána vettem magamat, de nem érhettem el, mert feltartóztattak. Kétségbeesésem leírhatatlan

volt. Fejfájásom és haragom folyvást növekedett s bár szomjúságom elmúlt, egész testemet rázta a hideg. Egy sarokba vetettem magamat, a hol nemsokára fölkeresett felügyelőnk, a bajom felől kérdezősködött, sőt arakot és citromlevet is itatott velem, a mitől éjjel oly erősen izzadtam, hogy 22-én reggel csuron-vizesen kellett útamot folytatnom.

Az éjt egy rombadőlt várban töltöttük. Egész éjjel járkáltam, hogy fájó tagjaim miatt némi enyhülést találjak.

Reggel (nov. 23.) felügyelőnk egy csésze forró fekete kávéval itatott meg velem, a mi részben helyrehozott.

November 26-án Philippopolba értünk. Itt a tisztiek tengerész-köpenyeket kaptak, mert igen hideg volt és havazott. A hideg miatt többen meghaltak.

Adrianopolba késő este, hóviharban értünk be. Itt egy épülőfélben lévő házba szállásoltak el bennünket. A gyengék mindjárt a földszinti szobákban fekvé maradtak, az erősebbek az emeletre jutottak. Vacsorára savanyított káposztát és kenyeret kaptunk, a mit az emberek mohón ettek meg. A görögök titokban tejet, túróval és bort is hoztak. Nekem még egy zsebkendőt és egy pár régi papucsot is adtak, sőt mivel az élősdiak miatt is panaszkodtam, 42 fésűt osztottak el közöttünk.

Az éjszaka igen hideg volt, úgy, hogy az emberek alig aludtak valamit. Reggel kenyeret és pálinkát kaptunk és csak kilenc órákor indultunk útnak. Mikor az emeletről a földszintre értünk, borzalmas kép tárult szemünk elé: 52 társunk félig betakarva, megfagyva feküdt, helyenként három-négy is egymáson a vérhastól piszkos rongyokba burkoltan.

Hogy kísérőink a foglyokról elszámolhassanak, a halottak fülét levágták!

Már csak 193-an indultunk útnak, kiknek legnagyobb része beteg volt. E napon és a következő éjjelen még 35-en haltak meg. Új szállásunkra éjfél tájban értünk be, folytonos havazásban. Ezután Rodopéig folytonosan hidegben utaztunk s útközben 31-en haltak meg, a mi által számunk 127-re apadt.

Midőn a Konstantinápoly előtti utolsó állomáshelyünkre értünk, mindenki egy meszely bort kapott, hogy gyalog járhasson. Későn reggel indultunk meg, hogy a sötétben érjünk be Konstantinápolyba, mivel a bement 4266 fogoly helyett már csak 125-en voltunk.

Hogy a kormány (t. i. a török) a lakosságot félrevezesse, elibénk küldött háromszáz lovas és hatvan vászonfedelű nagy társzerket, a

mely utóbbiakról azt híresztelték, hogy tele vannak foglyokkal. Hogy ezt valószínűvé tegyék, az első húsz szekérnél két-két, a többi negyvennél pedig egy-egy foglyot kergettek; a fenmaradottak a szekérsor végén haladtak. Végül pedig, hogy eltereljék a közönség figyelmét a kocsikról, a menet élén 13 ágyú haladt.

Így értünk a kajmakám lakására, hol addig, a míg beesteledett, egy kis kertben gyűjtöttek össze bennünket. Innen hajón Pérába vittek a rabszolgaházba, hol páronként 80-fontos bilincseket akasztottak reánk. Társam a 62 éves, nős Valachis főhadnagy volt. Én vértől elgyengülve, fél fülemre süket voltam, nyelvem fele pedig érzéketlen volt. A börtönben találtuk Weinert kapitányt és másokat is, a kik hat hónap előtt kerültek fogságba. Weinert hamarosan kenyérlevest főzött számunkra, a mi alatt főbb vonásokban elmondtam élményeinket. Ezalatt a többiek elrongyolódott ingeiket cserélték fel frissekkel s meg is fésülködtek. Megtudtam, hogy róluk eddigelé a francia követ gondoskodott; ennek közbenjárására másnap levették bilincseinket és ruhát is kaptunk. Ezután lefeküdtem s egyhuzamban másnap tíz óráig aludtam. Hetven nap óta ez volt első nyugodt alvásom.

Harmadnap (decz. 3.) oly gyenge lettem a vérhas miatt, hogy négykézláb kellett szükségre mennem.

A rabszolgaházba 125-en kerültünk. Ezek közül éjjel 37, reggel tíz óráig 9, másnap pedig 52 halt meg. A 822 fogolyból tehát életben maradt: 27!

A rabszolgaház nagyméretű falai feketék és az ablakok helyett csak szelelőlyukak voltak; egér, patkány és poloska tengernyi számban lepett el bennünket s így alvásról csak ritkán lehetett szó.¹

Kár, hogy Görgey György nem írta le további viszontagságainak és szökésének eseményeit, bár így is élénk világot vet korára s az akkori török világra.

GÖRGEY ALBERT.

¹ Német eredetije a Görgeyek levéltárában van Topporezon.